

CÂTEVA OBSERVAȚII ASUPRA ARTEI POETICE MACEDONSKIENE

Laura Chiriac

În această lucrare am încercat să fac o scurtă prezentare a „artei poetice” a lui Al. Macedonski, „artă poetică” ce reprezintă o veritabilă „placă turnantă” în viziunea estetică asupra poeziei românești de la sfârșitul secolului al XIX-lea, o răsturnare a principiilor clasice, a valorilor „tradiționale”, a codurilor care ne ajutau să pătrundem limbajul poeziei și să deslușim, poate, intențiile autorului.

Trebuie subliniat un aspect remarcabil și original al poeziei lui Al. Macedonski ce reprezintă mai mult decât expresia unor contraste și ambiguități. Acestea corespund unor polarizări ale vieții și opțiunilor fundamentale ale conștiinței. Între acestea (situații-limită, am putea spune), poetul introduce o ordine proprie, un sens propriu, specific, iar acesta este un teren nou, neexplorat până acum pentru poezia românească. Macedonski parcurge astfel în poezia sa cele trei etape ale existenței: estetică, etică și religioasă. Caracteristică pentru Macedonski este, în primul rând, explorarea poetică a acestor trei faze care tind să se substituie și, în același timp, să se anuleze reciproc într-o continuă linie ascendentă.

Sferei „estetice” îi corespunde în creația lui Macedonski poezia materiei și a senzației, schimbarea

unghiului de percepție, preferința pentru nou, inedit; celei „etice”, – revendicările egotiste, agitația interioară, totalitatea contradicțiilor, drama continuă a eului și a Geniului, iar celei

„religioase” – elevațiile, extazele și contemplativitățile. Astfel, putem întrevedea chiar sensul, ascendant, al operei lui Al. Macedonski, consecința acestuia fiind de ordin estetic.

În evoluția conceptului de literatură și poezie ce atinge întreaga noastră ideologie estetică și nu numai cea a secolului al XIX-lea, momentul Macedonski a însemnat o adevărată „placă turnantă” și o sinteză. Ambele reprezintă etape decisive în evoluția literaturii române de la romantism spre etapele „poeziei noi”, pe care poetul le determină și le stimulează constant, de-a lungul întregii sale creații literare.

Macedonski nu este un teoretician sistematic, ci, mai degrabă, intuitiv, cu accente „eclectice”¹ dar cu o profundă influență în deschiderea drumului spre „modernitatea” epocii sale. „Adevărată mină de idei literare, cea mai bogată din epoca sa, cu o concepție despre poezia modernă și despre arta literară superioară lui Titu Maiorescu și mai ales lui Gherea, depășit de la un timp doar de exponenții noilor curente, Macedonski reprezintă – fără îndoială – cea mai fină concepție estetică românească a secolului al XIX-lea”².

Pentru a putea pătrunde și înțelege cu adevărat concepția estetică, „arta poetică” a lui Al. Macedonski, trebuie să avem în vedere câteva aspecte esențiale, cum ar fi: specificul creației artistice, definiția artei și a frumosului, funcțiile operei de artă. În opera poetului există multe contradicții, însă zona în care aceste contradicții sunt cel mai puțin prezente este cea a principiilor sale estetice. La Macedonski, fondul estetic de bază – consecință a formației sale, a orientării și a temperamentului său literar – este declarat romantic. Însă, abordându-l din acest

¹ „Ce m-a călăuzit în orice moment al activității mele a fost eclecticismul” (*Simbolismul în „Țara”*, III, 625, 2 iulie 1895).

² Adrian Marino, *Opera lui Alexandru Macedonski*, București, Editura pentru Literatură, 1967, pp. 566-567.

punct de vedere pe Macedonski, am risca să ignorăm substanța profundă a spiritului poetului, compartimentele operei sale complexe, precum și sensul ideilor sale literare care sunt greu de analizat în mod complex și metodic.

În cazul concepției estetice macedonskiene intervine însă aceeași realitate constantă ca și în studiul operei propriu-zise. Poetul evoluează, „crește”, se află într-o continuă căutare de sine și, descoperindu-se, el tinde, în aceeași măsură, să se delimiteze, să se individualizeze, să-și subtilizeze conceptual de artă și poezie. Macedonski va parcurge astfel toate etapele de evoluție a poeziei române, de la romantism până la parnasianism, naturalism și, de aici, spre simbolism. Astfel, pe un fond de continuitate romantică, poetul grefează succesiv nuanțe și note noi, tot mai subtile, „sincronizându-se” astfel cu evoluția conceptului modern de poezie, „pe care-l va asimila treptat până la limita primejdiei alterării convingerilor sale instinctive, ireductibile”¹. În acest moment apare o stare tensionată, un conflict, poetul devenind din „modernist”, dintr-o dată extrem de „clasic”.

Importantă, decisivă chiar, este orientarea pașoptistă a poetului, aceasta influențând, în mare măsură, structura ideologică a viziunii sale literare. Între pozițiile literare și cele ideologice ale lui Macedonski există o concordanță directă între conținut și direcție, romantismul fiind de bază în formularea punctelor sale generale și de ideologie culturală și literară. În primul rând de aici provine la Macedonski eterna sa reîntoarcere la valorile „tradiționale”, acceptate și admirate constant, fapt vizibil în toate etapele activității sale, așezată constant în perspectivă pașoptistă. Poetul va milita teoretic și practic pentru îmbogățirea tradiției prin inovație, acest fapt conducând spre afirmarea continuității permanente, creatoare, Macedonski

¹ Adrian Marino, *op.cit.*, p. 268.

dezaprobându-i pe cei care „în literatură de la 1848 și până astăzi n-au făcut nici un pas”¹.

Macedonski este preocupat de descoperirea, stimularea și îndrumarea noilor talente dar și de dorința de a da „o nouă direcțiune în domeniul frumosului”². Pentru Macedonski, poetul este geniul care și-a precizat vocația, care și-a specializat funcția creatoare, ajungând astfel pe culmile cele mai înalte ale artei. Poetul devine creatorul tipic, exemplar, este exponentul contemplativ și liric al umanității, care absoarbe, trăiește și redă întreaga sa capacitate de visare, emoție, entuziasm și vibrație. În acest sens, Macedonski considera că toți putem fi poeți, iar poezia aparține omenirii.

Sufletul său este guvernat și preocupat de vis, extaz, elevație, fior, imagine pe care poetul o cultivă constant în opera sa, și pe care o teoretizează insistent. În concepția lui Macedonski, adevăratul poet este un poet al sufletului. Astfel, Macedonski are o poziție identică cu cea a *Junimii* și cea a lui Titu Maiorescu, considerat un „purist” în estetică. Însă „purismul” macedonskian îmbracă uneori forme mai radicale decât *Junimea*, fiind luat, în plus, și într-o accepție proprie, tipică romantismului. Inspirația macedonskiană este, în același timp, „modernă” și „clasică”, dar numai în măsura în care acest „clasicism” este rezultatul unei asimilări creatoare și al unei interpretări intuitive, în sensul sensibilității și orientărilor „moderne”.

În ceea ce privește „forma” versurilor, Macedonski continuă munca precursorilor săi pașoptiști: Heliade, Bolintineanu, Negruzzi, la care admiră „respectul formei”:³ „Rime șchioape,

¹ Alexandru Macedonski, *Curs de analiză critică*, în „Literatorul”, II, 6 mai 1881.

² Idem, *Proces cu detractorii*, în „Literatorul”, I, 29, 26 octombrie 1880.

³ Idem, *De pe culmea vieții*, în „Literatorul”, 18, 15 ianuarie 1893.

umbre de idei, frazeologie de cuvinte sunt toate niște răni pe care am aplicat cele dintâi ligamente [...]

În ce privește în fine forma – versurile aparțin sistemului nostru literar și sunt executate conform tuturor stricteților de versificațiune ce ne-am impus spre a pune capăt destrăbălării care au înălțat o mulțime de mediocrități, în neputința totală de a uni fondul cu forma, fără a nu păgubi forma în folosul fondului și vice-versa”¹.

Acest fapt ne demonstrează că Macedonski nu a ignorat niciodată tradiția în gândirea programului său estetic, tradiție de la care se revendică permanent și în care caută să se integreze.

Datorită lui Macedonski, modernitatea în poezie va începe, treptat, să facă o regulă din libertatea asociativă tot mai mare, libertate ce are la bază egalizarea cuvintelor și, apoi, resemantizarea lor combinatorie. Noua poetică ce apare încă de pe acum este o poetică a abaterii, a devierii ca sursă a faptului stilistic, fenomen ce se va manifesta însă, în toată puterea sa, începând din perioada interbelică. Din acest punct de vedere simbolismul românesc, mai ales în faza sa inițială, este, spre deosebire de cel francez, mai aproape de tradiție; pe de altă parte, el realizează prima desprindere importantă de un lirism lipsit de forța de a se reînnoi în esența lui.

„Momentul” Macedonski, în planul limbajului poetic, reprezintă, după Eminescu, prima breșă reală în sistemul „obiceiurilor” stilistice ale tradiției. Prin opera lui Macedonski s-a cristalizat în literatura română de după 1880 un alt tip de conștiință poetică și un nou tip de poeticitate pe care modernitatea le va continua din ce în ce mai puternic.

¹ Notă, „Literatorul”, I, 29, 26 octombrie 1880.

Poetul a meditat asupra actului poetic, situându-se astfel în ipostaza modernă a poetului critic, întrebarea asupra careia se concentrează fiind: *ce este poezia*.

În ceea ce privește poziția lui Macedonski față de poezie, în ierarhia valorilor, aceasta se situează pe primul loc. În definirea acesteia, poetul relevă un spirit mai puțin modernist decât s-ar putea crede, însă, cu unele formulări și nuanțări proprii, uneori paradoxale. Astfel, Macedonski adoptă, uneori, un ton revoluționar, cu atât mai mult cu cât poetul își adaptează continuu definiția de bază la stilul și nuanțele poeziciei contemporane. Rezultatul este o nuanțare continuă și evidentă a conținutului și a subtilizării expresiei. Acest lucru face din teoria sa poetică o etapă decisivă în evoluția conceptului românesc de poezie și o punte de legătură și de trecere între romantism și simbolism, spre o poezie bazată pe imagine, corespondențe, muzicalitate, emotivitate și inefabil. Nucleul însă, la fel ca temele fundamentale din operă, rămâne neschimbat, de esență romantică: „inspirația”, lirismul, „focul sacru”.

În definirea filozofică a poeziei, poetul pornește de la disocierea radicală a esenței activității poetice de cea logică. Avem, pe de o parte, fantezie creatoare, emotivitate, imagine și, pe de altă parte, rațiune, discursivitate, abstracție și deci idei clare și distincte. Poetul vede în actul poetic un produs irațional, neguvernabil de logică, supus *a posteriori* exigențelor tehnicii literare. Aceste distincții „tradiționale” n-au fost introduse de Macedonski în literatura română, ele fiind prezente și la Bolintineanu, Hașdeu, Maiorescu și la poeți și scriitori ai secolului al XIX-lea, de la Poe și Baudelaire și până la Flaubert, Banville și Mallarmé. La toți aceștia apare distincția între imagine și idee, între poezie și proză, Macedonski citindu-i, scriind despre ei și formându-se oarecum în spiritul lor estetic. Aceste disociații apar și la Macedonski: în timp ce poezia

folosește imagini, logica mânuiește concepte. Organizarea acestor elemente poate lua calea poeziei sau a prozei, însă, conform unei „logici” proprii, unui principiu specific de organizare. Poezia își are astfel propria sa logică, în care frumosul ocupă un loc central: „logica poeziei este nelogică față de proză, și tot ce nu e logic, fiind absurd, logica poeziei este prin urmare însuși absurdul.”¹

În planul poeziei, criteriile logice nu au, prin urmare, nicio valoare, ele reprezentând o primejdie – aceea de a deveni șters, prozaic, plat, discursiv. În schimb, dacă acest prag este depășit, atunci inspirația poate țâșni și învinge conceptualismul, ariditatea pur rațională.

Dacă poetica clasică, cea respectată până atunci, este o poetică conservativă, repetitivă, ce transmite modele analogice, bazate pe asociații previzibile, verosimile, pe univocitate, cea modernă, ce se conturează treptat dar tot mai puternic, își are la bază principiul că poezia are propria sa logică, internă, de natură textuală, referentul nu mai este în afara textului, ci în interiorul acestuia, textul închizându-se asupra lui însuși și fiind receptat și decodat de fiecare dată altfel, reflectând, ca printr-o prismă, nu o realitate unică, palpabilă, recunoscutibilă, ci „realități”, cu fiecare nouă lectură, cu fiecare nou lector. Poezia își are acum, cum o afirmă cu tărie Macedonski, propria sa logică, incompatibilă cu cea care guvernează comunicarea lingvistică obișnuită, ea dobândindu-și astfel autonomia. Putem vorbi despre o poezie a „deschiderilor” semantice ce se realizează în planul limbajului poetic figurat, începe să se realizeze o fuziune între determinant și determinat și astfel, în plan semantico-stilistic, este anulată, din ce în ce mai mult, independența elementelor în contact.

¹ Alexandru Macedonski, *Despre poezie*, în „Literatorul”, I, 25, 10 august 1880.

„Poetica modernă”, în planul textualității propriu-zise, are la bază valorificarea tot mai frecventă a anomaliilor semantice, putându-se vorbi astfel de figuri de invenție, și nu de figuri de uzaj (recomandate de retorica tradițională).

Din creația lui Macedonski, poate cea mai potrivită pentru punctul de vedere care ne interesează aici și care ilustrează modul în care convențiile limbajului poetic figurat tradițional încep să fie percepute ca fiind perimate, este poezia *Focul sacru*. Aceasta poate fi considerată ca o artă poetică implicată: „*Pretutindenii sunt parfume / crini suavi sau roze dalbe / Vorbă ce-a fost născocită ca o rimă pentru albe! [...] Dacă vine apoi seara, / dâșii scot ca din cutie / Stelele nenumărate, plus o lună argintie, / Plus un cer senin, și-n fine, un zefir armonios / Îngânându-și a lui voce cu pârâul tânguios! Iarbă verde! Aer dulce! Cer senin! Biată natură, / Iată tot ce văd în tine! Focul sacru nu să fură!*”¹.

Se poate observa aici un efort de non-realizare a imaginii prin intermediul epitetului, referențialitatea poetică fiind astfel despărțită de mimetismul tradițional reprezentativ, prin utilizarea epitetului creator non-mimetic, foarte important în acest sens fiind epitetul cromatic.

Discursul liric se complică, decodarea lui este mai puțin directă, presupunând, în același timp, un alt tip de *lectură*, nu numai de *producere*, ambele având în comun o nouă manieră de a fi a limbii poetice, fapt conștientizat teoretic și practic de Macedonski.

Datorită lui Macedonski, noul aspect al poeziei și, în general, noul sistem imaginativ va fi o consecință a anulării raționa-

¹ Alexandru Macedonski, *Focul sacru*, în *Poezii*, Chișinău, Editura Litera, 1998, p. 51.

lismului care a marcat gândirea și practicile literare „tradiționale”. Poetica viziunii, al cărei reprezentant este poetul, duce la textualizarea figurilor. Textul se organizează într-o lume fictivă, de esență vizionară; esențială este acum cunoașterea subiectivă, intuitivă, care este simpatetică, se face pe bază de aderare la realitate, de contopire cu aceasta. Putem vorbi de o cunoaștere sintetică, totalizatoare, din interior. Ea se opune astfel cunoașterii raționale, care este exterioară, analitică, progresivă. Rațiunea nu mai este singurul mijloc de cunoaștere (inclusiv cunoașterea artistică), omul nu mai este doar o ființă rațională ci, în același timp, o ființă subiectivă. Subiectivitatea, intuiția reprezintă acum modul de a accede spre o cunoaștere a realului, poate chiar mai importantă decât cea rațională. Subiectivitatea este condiția necesară, esențială, ea diferă de la un individ la altul. Subiectivitatea înseamnă privilegierea individualului, nu a generalului. Conceptul de individualitate devine fundamental. Obiectul căutărilor artistice va deveni ceea ce este original, diferit, și nu ceea ce este comun și tipic (ca în clasicism, „tradiție”). Creatorii vor încerca să pună în valoare nu numai ceea ce este comun, general, ci polivalența realității și a receptării. Arta tinde să dezvolte, din ce în ce mai mult, nu ceea ce este comun, tipic, nu univocitatea ci ambiguitatea, plurivocitatea, fiind preferate sensurile deschise și nu cele închise. Realitatea nu mai este una stabilă, cu contururi clare, ferme; ea rezultă din modul în care este redată în text, se construiește odată cu textul, fiind imanentă și nu exterioară discursului literar.

Pentru prima oară la noi, poezia devine o poezie a obiectelor, atmosfera de interior, peisajul sunt transformate complet de sufletul interpretului, adică al fiecărui cititor în parte.

La fel ca toți simboțiștii, Macedonski considera că poezia reprezintă suprema artă; „în propriii săi ochi, el era Poetul – cu majusculă –, slujitorul artei în formele cele mai evolute.”¹ De aceea, principalul efort al poetului s-a îndreptat spre poezie, considerată varianta supremă, superioara a artei.

„Din proteic – în detașare conștientă, din pluriformie – în epurarea lineară: aceasta este spirala evoluției macedonskiene, proiectată pe uriașa spirală a evoluției întregii culturi europene.

Alexandru Macedonski și-a scris marea operă în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și în primii ani ai secolului XX: momentul încheierii ei coincide cu sfârșitul veacului al XIX-lea. Din multe puncte de vedere, ea seamănă cu alte opere sintetice scrise în aceiași ani, în aceeași pornire, inconștientă de a rezuma o evoluție. Apelând la analogii muzicale, vedem în opera lui Macedonski aceeași structură internă cu cea proprie ultimelor simfonii ale lui Mahler sau poemului *Moarte și transfigurație* al lui Richard Strauss. În aceste sinteze recunoscute ale secolului al XIX-lea, ca și în poezia lui Macedonski, frământarea retorică inițială se ridică, în cele din urmă, la extazul final”².

Bibliografie

- Bousoño, C., *Teoria expresiei poetice*, București, Editura Univers, 1975
Cohen, Jean, *Structure du langage poétique*, Flamarion, 1966
Marino, Adrian, *Opera lui Alexandru Macedonski*, București, Editura pentru Literatură, 1967
Oancea, Ileana, *Istoria stilisticii românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988
Zamfir, Mihai, *Introducere în opera lui Al. Macedonski*, București, Editura Minerva, 1972

¹ Mihai Zamfir, *Introducere în opera lui Al. Macedonski*, București, Editura Minerva, 1972, p. 197.

² *Ibidem*, p. 256.

Quelques observations sur l'art poétique de Macedonski

Résumé

Par la modernisation du concept de poésie, le „moment” Macedonski a le sens d'une véritable „plaque tournante”. Son œuvre poétique est le terrain sur lequel se confrontent les structures traditionnelles aux nouvelles pratiques poétiques. En s'appuyant sur des expériences littéraires qui soutiennent l'idée que la poésie représente une manière spécifique d'organisation linguistique, dans laquelle la référence littéraire commence à se partager de la condition de vraisemblance, propre à la vision littéraire de type rhétorique-classique, Macedonski affirme fermement que la poésie a sa propre logique, incompatible à celle qui gouverne la communication linguistique habituelle, fait qui invite pleinement au brisement des clichés rhétoriques. La poésie acquiert ainsi une autonomie propre. Le poète adapte, de façon continue, la définition de la poésie au style et aux nuances de la poétique contemporaine. Le résultat est un virage perpétuel et évident du contenu et de la subtilisation de l'expression.